

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АНАЛІЗ РОЛІ ДУХОВНОСТІ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Резніков С.І., здобувач ДОППО.

Здійснено аналіз освітнього процесу формування вищих духовних цінностей та духовної культури особистості з використання всіх засобів, форм і методів. Показано, що зміст освіти у своїй основі має системний підхід до виховання духовної особистості та навчання принципам і навичкам духовної детермінації власного життя. Доведено, що духовність особистості у освітньому процесі розглядається як мета, найважливіша цінність і домінуючий фактор. Визначено, що головним принципом побудови освітніх технологій забезпечення духовності особистості є принцип цілісності людини.

Ключові слова: філософія освіти, духовність, культура.

Актуальність проблеми. На сьогодні духовність у освітньому процесі як самостійний об'єкт формування та вивчення практично відсутній. Про це поняття є тільки рідкі й досить безсистемні згадування у межах другорядних тем. Однак без визначеності щодо цього поняття та зосередженості на ньому освітнього процесу неможливо вирішити ключові завдання освітньої діяльності. Без сформованих у особистості уявлень про духовність та духовні цінності неможливо говорити про наявність її духовних основ розвитку та життєдіяльності. Відтак обґрунтування ролі духовності та духовних цінностей у освітньому процесі постає як важливий напрям розвитку філософсько-освітнього знання.

Аналіз досліджень і публікацій, зокрема, А.Запесоцького, С.Івентьєва, І.Степанова, С.Шалютіна та інших вітчизняних і зарубіжних авторів показує, що у них обґрунтовується необхідність духовної трансформації освітньої діяльності. Однак філософське обґрунтування переорієнтації освіти на духовність як її інтегративну ціль є малодослідженим аспектом проблеми.

Метою статті є філософсько-освітнє обґрунтування ролі духовності у постсучасному освітньому процесі.

Вітчизняна система освіти транслює та продукує достатньо прагматичний набір особистісних якостей. Вихованець освітнього закладу має бути розумним, вихованим, цілеспрямованим, ініціативним, старанним, акуратним, незадерикованим, самостійним, сильним, спритним, умілим, упевненим у собі, мати характер, силу волі, не мати шкідливих звичок, вести

здоровий спосіб життя тощо. Сенс цих якостей у тому, щоб отримати хорошу освіту, професію і досягти життєвого успіху. Багато з перерахованих якостей є дійсно позитивними не тільки у утилітарному, а й у духовному сенсі. Проте у своїй сукупності вони не відображають цілісність особистості як духовної істоти, а їх трансляція системою освіти як абсолютних цінностей приводить до перекручення сенсожиттєвих пріоритетів особистості, оскільки саме вони і сприймаються нею як єдино необхідні якості духовно людини, які тільки і необхідні нашому суспільству. Однак насправді відсутність акцентування у освітньому процесі дійсно високодуховних якостей, які мають сформувати духовність людини як її інтегральну родову сутність, приводить до реальної бездуховності і людини, і суспільства. Адже в остаточному підсумку на першому місці виявляються прагматичні та матеріальні мотиви діяльності, і освіта стає не механізмом формування духовної людини, а всього лише засобом забезпечення її життєвого успіху.

Акцентування навчально-виховного процесу саме на завданнях забезпечення духовності особистості вимагає його суттєвого оновлення і є важливим напрямом модернізації освіти. При цьому новації слід розуміти не просто як використання певного нового змісту освіти, а і як процес його критичного засвоєння й перетворення у персональний досвід духовно визначеного життя усіх суб'єктів освітньої діяльності.

Цілісність процесу забезпечення духовності ґрунтується на спрямуванні всіх аспектів освітнього процесу на формування вищих духовних цінностей та духовної культури особистості з використання всіх засобів, форм і методів, а також на поєднанні вказаного формуючого впливу з забезпеченням в цілому духовного життя особистості як ведучої сторони будь-яких аспектів життєдіяльності – фізично-тілесних, психологічних, соціально-комунікативних тощо. Цей процес поєднує всі механізми освітнього впливу, він охоплює навчання, розвиток, виховання а також і управління освітньою діяльністю. «В онтологічному плані ці компоненти, по-перше, з'являються у вигляді відповідних груп якостей людини, що формуються за рахунок

освоєння й перетворення елементів культури, соціуму, природи; по-друге, вони ж з погляду освітньої теорії й практики виступають основними стратегіями розвитку (які повинні бути забезпечені багаторівневим педагогічним комплексом цінностей, цілей, знань, методів, ресурсів): духовного (що передбачає формування ціннісно-нормативної, когнітивної й діяльнісної сфер людської суб'єктивності); соціального (розвиток особистості як суб'єкта соціальних відносин і професійної діяльності); фізичного» [2, с.20].

Загалом, характеризуючи освітній процес у навчальному закладі, що орієнтується на формування духовності як основи вирішення завдання розвитку особистості у гуманоцентричному та соціоцентричному напрямі, слід відмітити кілька його системних характеристик. По-перше, це цілісність навчально-виховного процесу, де духовність виступає як цілепокладально-інтегруючий фактор, що об'єднує у єдине ціле навчальну та виховну діяльність освітнього закладу та особистості, формує ціннісно сприятливе середовище, виступає як фактор мінімізації негативного соціального впливу і максимізації чинників розвитку духовної культури. По-друге, це спрямованість навчально-виховного процесу на формування та активізацію суб'єктної позиції кожного учасника освітньої діяльності як носія духовних цінностей, що свідомо їх сповідує та позиціонує і застосовує у своїй життєдіяльності навички їх реалізації навіть в умовах негативного впливу зовнішнього середовища. По-третє, забезпечення у навчально-виховному процесі на особистісному рівні оволодіння комплексом знань щодо духовних орієнтирів життєдіяльності та вироблення емоційно-ціннісного ставлення до духовних проявів буття як до найвищої цінності, на цій основі оволодіння особистістю системою практичних навичок щодо створення й розширення власного духовного простору. По-четверте, насичення навчально-виховного процесу змістовними складовими духовно-практичного характеру у вигляді спеціалізованих інтегрованих курсів, системи модулів, профілактично-духовних програм, що забезпечують когнітивний, аксіологічний та

діяльнісно-моделюючий аспекти формування у особистості духовної культури.

Подібні характеристики освітнього процесу дають можливість формувати духовність особистості на основі пріоритетності інтеріоризованих духовних цінностей та оволодіння нею духовною культурою, що забезпечує включення самої особистості у створення власного духовно-ціннісного простору, який відіграє роль превентивного фактору щодо негативних впливів соціуму і виступає механізмом реалізації духовного потенціалу саморозвитку як основи формування та підтримки власної системи духовних цінностей. При цьому духовна орієнтація освітнього впливу ніяким чином не пов'язана з відсутністю практичних навичок життя в суспільстві. «Духовна особистість високо оцінює низку прагматичних і вітальних цінностей, тим самим не ігноруючи не духовні цінності. Більше того, якщо особистість обмежується перевагою духовних цінностей, але живе в ілюзорному світі і не реалізує ці цінності в житті, то ця форма духовності отримує риси, властиві бездуховності. ... виступаючи за духовність виховання у вітчизняній школі, ми зовсім не закликаємо формувати особистість аскета чи романтика, а вважаємо, що завдання формування духовності має вирішуватися у оптимальному поєднанні з формуванням практичності» [4, с.103].

Зміст освіти у своїй основі має системний підхід до виховання духовної особистості та навчання принципам і навичкам духовної детермінації власного життя, формуванню духовно зорієнтованого індивідуального життєвого стилю, особистої компетенції в питаннях збереження й зміцнення власної духовності та духовної культури як ведучих аспектів особистісного буття. Духовність особистості у освітньому процесі розглядається як сенсоутворююча мета, найважливіша цінність і домінуючий фактор, що визначає його зміст, технології здійснення і результати, які визначаються не лише рівнем навчальних успіхів, але й показниками інтеріоризації духовних цінностей як основи саморозвитку та само актуалізації.

Важливим є питання щодо духовних цінностей, трансляція яких у освітньому процесі сприяє формування духовності особистості. На нашу думку, зміст таких духовних цінностей має визначатися, виходячи з критеріїв духовної особистості та практико-зорієнтованих духовних мотивів її життєдіяльності на гуманоцентричних та соціоцентричних засадах і єна основі прийнятих у суспільстві моральних норм. Джерелом таких цінностей є культурні, етнічні, сімейні та інші традиції, що визначаються на основі критеріїв духовності, моральності та людяності. Вони відображають духовний потенціал різноманітних сфер соціальної життєдіяльності, у яких формується та діє кожна людина, який дозволяє забезпечувати особистісний саморозвиток на основі вищих духовних цінностей та протистояти руйнівним впливам, що шкодять духовному світу людини. Чимало авторів дають перелік таких цінностей. Російський дослідник С.Івент'єв не просто дає такий перелік духовних цінностей, що лежать у основі процесу формування духовності особистості, а й узагальнює їх як «четверте та п'яте покоління прав людини, які проголосили й проголошують духовні та моральні цінності особистості... Зазначені нові покоління прав людини звертають увагу сучасної науки на те, що духовно-моральні фактори ... мають місце і їх не можна ігнорувати» [3, с.71].

Ми також вважаємо, що духовні цінності, які транслуються в освітній діяльності, складають не просто систему ідей, а в сукупності визначають право особистості на духовний розвиток. Виходячи з цього, базова система духовних цінностей матиме наступний характер:

- визнання особистості головною соціальною цінністю, а особистісного саморозвитку – головним сенсожиттєвим пріоритетом людини; орієнтація у особистісній життєдіяльності на внутрішню гармонію, самоповагу та власну гідність; сповідування принципів любові стосовно суспільства та інших людей; духовно багатий внутрішній світ, що забезпечує здатність до позитивного особистісного життєвого та морального вибору;

- сприйняття себе у контексті усього людства як частини цивілізації і

культури, сповідання принципів любові, миру, співробітництва як основи організації соціуму; повага до інших культур і народів; прагнення до особистого внеску у процес розвитку людства, його духовного вдосконалення;

- визнання цінності наукового освоєння світу, особисте прагнення до пізнання й істини, побудови власної картини світу та світогляду на основі власних пізнавальних зусиль;

- бережне ставлення до природного оточення, прагнення своїми діями сприяти вирішенню проблем коеволюційного розвитку суспільства та природи, любов до рідної землі; наявність екологічної свідомості та екологічного мислення;

- прагнення і здатність щодо освоєння світу на принципах гармонії та краси як засобу формування власного духовного світу та наповнення духовними сенсами власної життєдіяльності; знання та розуміння мистецтва і літератури як основного джерела естетичного розвитку;

- сповідання та застосування в якості життєвих принципів ідеалів справедливого соціального устрою: соціальної справедливості, соціальної солідарності, особистих громадянських прав і свободи, соціальної та національної рівноправності; побудова стосунків з іншими людьми на основі поваги й довіри, милосердя, честі, гідності;

- усвідомлена позиція патріота, любов до Батьківщини, прагнення власними зусиллями сприяти свободі та процвітанню свого народу та своєї країни;

- наявність громадянської позиції, громадянська активність, готовність підтримувати конструктивні соціальні цінності, громадянський мир, правопорядок, боротися з девіаціями, відчуття особистої відповідальності за добробут та мир у суспільстві;

- підтримка родинно-сімейних цінностей та використання їх як духовної мотивації до виконання власних сімейних ролей на засадах любові, вірності, турботи, допомоги, поваги;

-креативне ставлення до власного життя та до своєї особистості, прагнення до само прояву через працю та творчість, формування таких якостей як цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість;

-повага до релігійних духовних феноменів - віри, духовності, релігійного життя людини, цінності релігійного світогляду; толерантність стосовно релігійних цінностей різних конфесій;

-здатність керуватися у своєму житті власною совістю як механізмом саморегуляції на світоглядному та практично-діяльнісному рівні, виходячи з вищих духовних цінностей гуманоцентричного та соціоцентричного характеру.

До основних принципів освітнього процесу, що зорієнтований на завдання формування духовності особистості, відносяться принцип орієнтації на ідеал, аксіологічний принцип, принцип наслідування моральному прикладу, принцип ідентифікації (персоніфікації), принцип діалогічного спілкування, принцип полісуб'єктності виховання, принцип системно-діяльної організації виховання, принцип особистісного переживання виховного процесу та інші. Дані принципи забезпечують поєднання загального процесу виховання та духовно-морального розвитку на основі загальної мети забезпечення духовності особистості.

Принципи підпорядкування освітньої діяльності завданням формування духовної особистості у практичному освітньому процесі реалізуються через систему технологій. Головним системостворюючим принципом побудови освітніх технологій забезпечення духовності особистості є принципи антропологічності, цілісності людини, її психосоматичної, соціокультурної, духовної та фізичної єдності, що визначається не тільки природою людини, а й характером взаємозв'язку і взаємовпливів соціального середовища та особистості у процесі розвиваючої культурно-творчої діяльності. Останнє особливо важливо, оскільки традиційна освіта не може забезпечити духовні акценти навчання та виховання в силу своєї орієнтації на обсяг знань. Постнекласична освіта долає цю обмеженість, орієнтуючись на освітні

технології інтелектуально-перетворюючої, духовної, конструктивної, творчої діяльності, що ґрунтується на поступовому ускладненні вирішуваних завдань – від феноменологічного рівня до аналітико-синтетичного, потім до прогностичного і нарешті до аксіологічного. Це дозволяє не тільки забезпечувати формування критичного мислення та інтелектуальний розвиток, а й виходити на вирішення завдань духовно-ціннісного виховання особистості як інтегрованої мети усього навчально-виховного процесу.

Вирішення цього завдання є надзвичайно важливим з огляду на необхідність формування системних соціально-освітніх механізмів попередження духовних девіацій. Сьогодні в умовах формування безмежного і неконтрольованого медіа-інформаційного середовища здійснено введення в науковий обіг поняття інформації як «інфекції» у широкому сенсі слова, що дозволило виділити вид масової патології людини й суспільства, що торкається нематеріального складу внутрішньої людини як особистості (душі й духу) - духовну захворюваність, яка є об'єктом вивчення епідеміології інформації або духовної епідеміології. Вже існує обґрунтування об'єктивності духовної епідеміології як науки про масові інформаційно-заразні патологічні стани, представлені духовною патологією. Ці стани утворюють духовну захворюваність не лише окремих людей, а й цілих груп населення [1, с. 246]. Практично єдиним способом боротьби з духовними епідеміями є забезпечення духовності особистості освітньо-виховними впливами.

Висновки. Таким чином, зміст духовних цінностей, трансляція яких у освітньому процесі сприяє формуванню духовності особистості, має визначатися, виходячи з критеріїв духовного спрямування життєдіяльності особистості у контексті забезпечення її розвитку на гуманоцентричних та соціоцентричних засадах та прийнятих у суспільстві моральних норм. Постнекласична освіта орієнтується на трансформацію духовності у інтегруючу ціль та цінність освітньої діяльності, оскільки з цим пов'язано не лише вирішення кризових проблем у освіті, а й упровадження особисто

орієнтованих підходів до освітньої діяльності та виконання соціального замовлення на соціалізацію особистості на основі духовних цінностей. Найбільш актуальною проблемою подальших досліджень є обґрунтування освітніх технологій, що забезпечують вирішення завдань духовно-ціннісного виховання особистості як інтегрованої мети усього освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власов, В.И. Теоретические основы духовной эпидемиологии / В.И.Власов // Российский научный журнал. - 2011. - № 23.
2. Запесоцкий, А.С. Основные парадигмы и модели образовательной деятельности // Философия социальных и гуманитарных наук : учеб. пособие / под ред. С. А. Лебедева. - М.: Акад. проект, 2006.
3. Ивентьев, С.И. Духовно-нравственный фактор как основа здоровья человека / С.И.Ивентьев // ФЭн-наука. - 2011.- № 1.
4. Степанова, И.Н. Духовность личности как проблема философии образования / И.Н.Степанова, С.М.Шалютин // Вестник Тюменского государственного университета. - 2006. - № 2.

ФИЛОСОФСКО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РОЛИ ДУХОВНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Резников С.И.

Осуществлен анализ образовательного процесса формирования высших духовных ценностей и культуры личности с использованием всех средств, форм и методов. Показано, что содержание образования в своей основе имеет системный подход к воспитанию духовной личности и обучения принципам и навыкам духовной детерминации собственной жизни. Доказано, что духовность личности в образовательном процессе рассматривается как цель, важная ценность и доминирующий фактор. Определено, что главным принципом построения образовательных технологий обеспечения духовности личности является принцип целостности человека.

Ключевые слова : философия образования, духовность , культура .

PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL ANALYSIS OF THE ROLE OF SPIRITUALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Reznikov S.I.

The analysis of the educational process of the formation of higher spiritual values and spiritual culture of the individual with the use of all means, forms and methods is done. It is shown that the content of education is basically a systematic approach to education and training spiritual identity principles and skills of determination own spiritual life. It is proved that spirituality personality in the educational process is seen as a goal, the most important value and the dominant factor. Determined that the main principle of construction of educational technologies provide spiritual principles is personal integrity.

Keywords: philosophy of education, spirituality, culture.